

אוניברסיטת בר-אילן

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת בא, תשס"ב
מספר 428מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

תשע מכות ועוד אחת – ייחודה של מכת בכורות

המכה העשירית, מכת בכורות, הייתה המכה בה הוכרע פרעה במאבקו נגד הקב"ה, אולם למעשה מכה זו ליוותה את עשרת המכות מתחילתן. בציווי האלוקי למושה, לפני המפגש הראשון עם פרעה, אמר הקב"ה למושה: "ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם" (שמ' ד, כא). לאמור, פרעה לא יתרצה לשלח את בני ישראל, והמכות שמצרים תספוג לא ירככו את קשיות עורפו. עם זאת, הקב"ה חושף לפני משה את סופו של המאבק, בציווי: "ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכרי ישראל. ואמר אליך שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו, הנה אנכי הרג את בנך בכרך" (שם, כב-כג). כלומר, שיאו של המאבק יתמקד ב"בני בכרי ישראל", לעומת "בנך בכרך". השאלה המתבקשת היא האם מכת בכורות הכריעה את המאבק בעקבות ריכוך מתמשך, והגורם העיקרי במכה זו הוא היותה עשירית למניין המכות, או שמכה זו שונה מהותית מקודמותיה?

התשובה היא שמכת בכורות אכן שונה מהותית מקודמותיה, והבדל זה ניכר בשני מישורים: ראשית בפשט הכתובים - כפי שצוין לעיל מכת בכורות רמוזה כבר בראשיתו של התהליך. כמו כן, במכה זו לא קיים המבנה הרגיל של המכות: התראה, תיאור המכה ובקשת פרעה להפסיקה. שכן, לאחר מכת חושך גירש פרעה את משה מעל פניו, ומשה לא התרה בו אלא הודיעו את העתיד להתרחש: "כה אמר ה' כחצ'ת הלילה אני יוצא בתוך מצרים. ומת כל בכור בארץ מצרים" (יא, ד-ה). משה הדגיש בדבריו שבכורות בני ישראל לא יפגעו, וזאת "למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל" (שם, ז). אחרי הודעה זו היינו מצפים שהתורה תתאר את המכה עצמה, כפי שמתוארות כל המכות האחרות, אולם אין הדבר כן. התורה פותחת בפרשת "החדש הזה לכם ראש חדשים" הכוללת את מצוות הקרבת קרבן הפסח ואת שאר חוקת הפסח, ובמסגרת הציווי על חוקת הפסח מתוארת מכת בכורות העתידה לבוא: "והכיתי כל בכור בארץ מצרים" (יב, יב). ההקשר הוא הציווי של שחיטת הקרבן והגעת דמו על פתחי בתי ישראל, ולאחר הציווי מתוארת מכת בכורות בתיאור קצר מאוד הכולל שני פסוקים בלבד: "ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים... ותהי צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת" (שם, כט-ל).

המישור השני שבו נבדלת מכה זו מקודמותיה, הוא המישור הרעיוני. כפי שתואר לעיל מרבית הפסוקים העוסקים במכת בכורות מכוונים ל"התגוננות" של עם ישראל מפני מכת בכורות, ולא לתיאור המכה עצמה. הצורך ב"התגוננות" זו אומר דרשני! וכי הקב"ה אינו יכול להבחין בין בתי ישראל לבתי המצרים? לשם מה הוא זקוק לסימן על פתחי הבתים? וכך שואל ר' ישמעאל במכילתא (בא, פ"ז):

והלא הכל גלוי לפניו שנאמר 'ידע מה בחשוכא ונהורא עמה שרא' (דנ' ב, כב) ואומר 'גם חשך לא יחשיך ממך' (תה' קלט, יב) ומה ת"ל 'וראיתי את הדם'?

באופן דומה מקשה ר' יצחק אברבנאל בפירושו (פרק יב, השאלה החמישית):

ומאמר 'וראיתי את הדם ופסחתי' מורה שאם לא יראהו - יהיה בהם נגף. ואיך יתכן זה? כי הנה המצרים היו ראויים לנגף ההוא מפני מה שהרעו לישראל, אבל ישראל - למה יומת מה עשה? ואם הייתה המכה ההיא בהשגחה, איך יוכלו בה כצדיק כרשע, והלא בשאר המכות שהיו ע"י אמצעים

הפלה ה' בין ישראל ובין מצרים, ולא נענשו עימהם ולא שמו אות בבתיהם, ולמה אם כן במכה הזאת הייתה ההפלאה בתנאי אות הדם על הבתים בהיות הפועל בה הוא היודע ועד ית'?

התשובה לשאלות של ר' ישמעאל ור"י אברבנאל מלמדת על ייחודה ועל מטרתה של מכת בכורות. מכת בכורות אמנם פגעה במצרים, והיא זו שגרמה לשחרורו של עם ישראל, אולם דרכים רבות למקום לגרום לשחרורו של עם ישראל, ומדוע בחר הקב"ה דווקא בדרך זו? נראה שמכה זו לא נועדה רק להכניע את המצרים, אלא בראש ובראשונה היא נועדה לעם ישראל. לאמור, במכת בכורות גם עם ישראל עמד במבחן. במדרש (מדרש תהילים, בובר, מזמור טו) כבר נטענה הטענה "הללו עובדי ע"ז והללו עובדי ע"ז" ובמה יתרונם של ישראל? על כך אומר ר' ישמעאל: "ומה ת"ל וראיתי את הדם? אלא בשכר מצווה שאתם עושים אני נגלה וחס עליכם שנאמר 'ופסחתי עליכם' (מכילתא, שם). ביטוי לכך מצוי במדרש המתאר את מצבו של עם ישראל ערב גאולת מצרים כ"ערם ועריה" (יחז' טז, ז) - ערומים מן המצוות. ציוויו של הקב"ה לקחת קרבן פסח ולהקריבו, חייב את בני ישראל לעסוק בשתי מצוות: ברית מילה, שהרי "כל ערל לא יאכל בו" (שמ' יב, מח), ושחיטת הפסח. ועל כך אומר הנביא יחזקאל: "ואמר לך בדמיך חיי, ואמר לך בדמיך חיי" (טז, ז), שבזכות שני דמים הללו זכו להיגאל.

מצינו אם כן, שגילויה העיקרי של מכה זו בא לידי ביטוי דווקא בפסיחה על בתי ישראל ולא בהכאת בכורי מצרים, ולכן הכתוב ממעט בתיאור המכה עצמה, שהרי העיקר הוא עיסוקם של בני ישראל במצוות הפסח. תפיסה זו תואמת את דבריו של ר' נתן על הפסוק (מכילתא, פר' בא):

'ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף' – מבפנים אתה אומר או אינו אלא מבחוץ? ... ר' נתן אומר מבפנים, אתה אומר מבפנים או אינו אלא מבחוץ ת"ל 'והיה הדם לכם לאות' – לכם לאות ולא לאחרים לאות.

משמעות דברי ר' נתן היא, שמטרת נתינת הדם לא הייתה לסמן לקב"ה את דירות בני ישראל, שהרי הכל גלוי וידוע לפניו, אלא נתינת הדם הופנתה לבני ישראל עצמם, על מנת שיפנימו את ייחודם כ"בני בכורי ישראל".

בכל יום ויום בתפילת השחר, אנו מזכירים את הגאולה ממצרים: "כל בכוריהם הרגת ובכורך ישראל גאלת", והרי הקב"ה גאל את כל עם ישראל ומדוע אם כן מוזכרים רק הבכורים? על שאלה זו עונה בעל "אור החיים" בפרשת בא, לאחר שהוא מקדים מספר קושיות להסברו:

וראיתי לתת טעם למה לא יצאו ישראל אלא במכת בכורות? עוד למה ה' הכה אפילו בכור שאינו מצרי, דכתיב בכור השבי?

בתשובתו אומר בעל "אור החיים" שמטרת מכת בכורות הייתה בירור בכורותם של ישראל, שאכן הם ראויים לתואר "בני בכורי ישראל", והוא מבסס את דבריו על הכלל "זה לעומת זה עשה הא-להים" (קה' ז, יד).

עם ישראל גילה את היותו ראוי לבכורה במידת מסירות הנפש שהייתה בו ערב הגאולה – מסירות נפש שהתגלתה בדם הפסח ובדם המילה, והיא זו שביררה את קדושתם והיא זו שהעלתה אותם ממ"ט שערי טומאה לדרגת "בני בכורי ישראל".

הרב ד"ר יצחק קראוס
המדרשה לבנות

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע